

O viziune strategică a securității mediului în era globalizării

Ana Ligia LEAUA

Asistent universitar, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”

e-mail: leualigia@gmail.com

Abstract

Environmental change is global; no part of the world is spared and we have to face change now; ignoring the challenge is not an option if our children are to thrive. In an increasingly connected world, security is more than just the absence of war; it depends on diverse, but linked – indeed, often competing – factors such as political, social, economic, and environmental interests. Environmental degradation may destabilize societies by reducing economic opportunity. Environment is thus central to modern security and the question for policymakers is how, in practical terms, to align these diverse interests. Environmental security is therefore the ability of individuals to avoid or adapt to environmental change so that things that are important to their well-being are not substantially negatively affected.

Keywords: environment, degradation, security, risks, threat, intelligence, challenge, policymakers, needs, violent conflicts.

1. Mediul de securitate actual - teoria complexității, teoria haosului

Domeniul principal de interes pentru oamenii politici și oamenii de știință l-a reprezentat capacitățile militare pe care statele ar trebui să le dezvolte pentru a face față amenințărilor la care sunt supuse. În ultimul rând, această concepție despre securitate a fost criticată din cauza naturii sale etnocentrice¹ (influențată cultural) și a caracterului prea restrâns. În schimb, un număr important de autori contemporani au promovat

¹ Conform lui Walker Conner, în „Ethnonationalism: the Quest for understanding”, apărută la Princeton University Press, NJ, 1994, etnocentrismul este o consecință a etnonaționalismului, adică credința că faptul de a aparține unei anumite naționalități conferă o stare de superioritate față de membrii altor naționalități, considerate inferioare. Etnocentrismul „hrănește”, în mod incontestabil, conflictele interetnice

o concepție asupra securității, extinsă peste limitele tradiționale ale securității naționale, în sensul strict al termenului, concepție ce include un set de alte considerații. Barry Buzan² ridică probleme importante și interesante despre măsura în care considerațiile de securitate internațională și națională pot fi compatibile și dacă statele, dată fiind natura sistemului internațional, sunt capabile să gândească în termeni globali, favorabili unei cooperări internaționale mult mai largi. Secolul al XXI-lea deschide o nouă perspectivă în politica internațională în care securitatea și, implicit, competiția pentru dobândirea unui loc în ierarhia puterilor mondiale devine tot mai stringentă atât pentru ocuparea unei poziții centrale în determinarea evoluției lumii cât și pentru stabilirea noii ordini internaționale. Nici o instituție statală ori multistatală de astăzi nu este pregătită și structurată pentru a fi eficientă în gestionarea unor fenomene atât de actuale precum progresiva ciocnire între valorile civilizațiilor, diferențele mari, la nivel global privind calitatea vieții, insuficiența resurselor vitale precum cele energetice, (iar, la un orizont nu prea îndepărtat, cele legate de apa și alimente), manifestarea unor grave probleme de mediu, și accentuarea fenomenelor migraționiste etc. Toate acestea generează riscuri noi, complexe și multidimensionale, pentru a căror gestionare statele, chiar și cele mai puternice, sunt depășite, iar organizațiile internaționale nu dispun de mecanisme eficiente. Astăzi, în percepția publică, deplasările de trupe care, altădată, alertau toate instituțiile politice și militare sunt percepute a fi mai puțin îngrijorătoare decât prețul petrolului și evoluția cursului dolarului, accesul la resursele de hidrocarburi are o rezonanță politică mai mare decât armele performante, problemele de mediu și schimbările climatice au depășit faza soluțiilor locale, iar descurajarea nucleară pare a nu mai avea atâta relevanță față de manifestările unui adversar numit terorism.

De aceea, mediul de securitate este dependent, mai mult decât oricând, de ineficiența acelor acțiuni și măsuri inițiate de state și organizații internaționale, mai curând pentru a reda măreția de altădată a statului

² Școală academică de gândire privind relațiile internaționale, reprezentată de teoreticienii Barry Buran, Ole Waever și Jaap de Wilde, și care pune accentul pe aspectele sociale ale securității. Majoritatea teoreticienilor securității ai acestei școli sunt membri ai Institutului de Cercetare a Păcii din Copenhaga, iar cartea cea mai reprezentativă este „Popoarele, statele și teama: problema securității naționale în relațiile internaționale”, semnată de către teoreticienii Barry Buran, Ole Waever și Jaap de Wilde.

în competiția sa cu actorii nonstatali a căror influență politică este în creștere, decât să se constituie în soluții. Această perspectivă se observă cel mai evident în relațiile de putere la nivel global sau chiar în manifestarea puterii, în general, ca realitate politică continuă a lumii, ca „șansă a unui actor politic de a-și impune voința sa altui actor politic”³, cum a denumit-o *Max Weber*⁴.

În încercarea de a creiona caracteristicile mediului de securitate actual, am pornit în această analiză de la corelația existentă între teoria complexității⁵, a haosului și conceptul de securitate. Astfel, am abordat lucrările lui **Ilya Prigogine**⁶, “*The End of Certainty, Time, Chaos, and the New Laws of Nature*”, 1997 și *Order Out of Chaos: Man’s new Dialogue with nature*, 1984. În opinia lui Ilya Prigogine complexitatea este nondeterministă și nu oferă nici o cale de predicție exactă a stării viitoare a sistemului. Teoria complexității ar studia un domeniu între determinism și întâmplare, care mai este numit și „marginea haosului”. Prin urmare, principala diferență dintre sistemele haotice și cele complexe constă în istoria acestora, întrucât sistemele haotice nu se bazează pe istoria lor în măsura în care o fac sistemele complexe. Comportamentul haotic împinge un sistem echilibrat într-o ordine haotică, iar, pe de altă parte, sistemele complexe evoluează departe de starea de echilibru, la marginea haosului. Acestea evoluează într-o stare critică, construită dintr-o istorie de evenimente imprevizibile și neașteptate. Într-un anumit sens, sistemele haotice pot fi percepute asemeni unui subset al sistemelor complexe ce se disting, în principal, prin absența dependenței istorice.

³ Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehen den Soziologie*, Verlag Mohr, Tübingen, 1972, p. 35.

⁴ Sociolog și economist german, Max Weber (21.04.1864 – 14.06.1920) este, împreună cu Vifredo Pareto, Emile Durkheim, Georg Simmel și Karl Marx, unul din fondatorii sociologiei moderne, ocupându-se, cu precădere, de studiul sociologiei religiilor și a guvernului. În lucrarea sa „Politica drept vocație”, Weber definește statul drept o entitate ce posedă monopolul asupra folosirii legitime a forței.

⁵ Începând cu secolul trecut au fost testate mai multe modele matematice pentru fundamentarea teoretică a câtorva discipline umane: cibernetica, teoria catastrofelor, teoria haosului, teoria sistemelor complexe, însă, în prezent, sistemele complexe constituie subiect de cercetare pentru o mare varietate de științe și metode de practici profesionale, utilizate inclusiv în analiza securității.

⁶ Laureat al Premiului Nobel pentru Chimie în anul 1997 și membru al Academiei Române, Ilya Prigogine (25.01.1917-28.05.2003) este chimist și fizician belgian, care a dezvoltat teoria potrivit căreia știința clasică considera fenomenele drept determinate și reversibile, ceea ce este în contradicție cu experiența cotidiană.

Studiile lui Ilya Prigogine își au originea în lucrările matematicianului francez **Jules Henri Poincaré**⁷, în opinia căruia haosul este perceput de acesta nu ca o absență a ordinii, ci asemeni unui sistem de informații extrem de complicat. Totuși, o distincție importantă între haos și complexitate este aceea că haosul rămâne determinist. Altfel spus, având o cunoaștere perfectă a condițiilor inițiale și a contextului unei acțiuni, cursul acestei acțiuni poate fi prezis.

Printre promotorii acestor teorii putem aminti pe **James N. Rosenau**⁸, care a studiat evoluția mediului internațional de securitate, înainte și după Războiul Rece, prin prisma aceleiași teorii a complexității, concluzia acestuia fiind că, după Războiul Rece, se naște o nouă epocă, a multipleror contradicții:

- sistemul internațional este nu mai puțin dominant, dar mai puternic;
- statele se transformă, dar nu dispar;
- suveranitatea statului este erodată, dar puternic valorizată;
- granițele nu permit trecerea intrușilor, dar sunt caracterizate de un grad crescut de porozitate.

Alvin M. Saperstein⁹ susține, în studiul „*Complexitate, haos și politica de securitate națională: metafore sau instrumente?*”, că interacțiunile dintre statele-națiune, inclusiv războiul, sunt similare interacțiunilor dintre particule, ce sunt studiate în cadrul fizicii.

Potrivit lui **D. Colander**¹⁰, studiul complexității este opusul studiului haosului. Complexitatea se referă la felul în care un număr mare de seturi

⁷ Matematician, fizician și filozof francez al secolului al XIX-lea, Jules Henri Poincaré este fondatorul teoriei haosului și precursorul major al teoriei relativității restrânse, fiind unul din ultimii mari savanți universali din domeniul matematicilor

⁸ Profesor la catedra de relații internaționale din cadrul Universității George Washington și fost președinte al Asociației de Studii Internaționale, James N. Rosenau și-a concentrat activitatea didactică asupra dinamicii politicii mondiale, fiind printre primii care au aplicat, în științele politice și relațiile internaționale, teoria complexității, sistem interdisciplinar de analiză originar din științele exacte. Potrivit revistei „Foreign Policy”, James Rosenau a fost desemnat drept unul din cei mai influenți savanți în domeniul afacerilor internaționale

⁹ Profesor de fizică și membru al Centrului pentru Studii privind Pacea și Conflictul din cadrul Wayne State University, al Societății Americane de Fizică și al Asociației Americane pentru Progresul Științei, Alvin M. Saperstein a publicat o serie de cărți și articole legate de fizică, mediul înconjurător, strategii și tactici militare, controlul armelor și modelarea dinamică a relațiilor internaționale

¹⁰ David Colander (născut în 1947) este profesor de economie la Middlebury College, fiind cunoscut pentru studiile sale de economie și sociologie. Autor al cărții „The Making of an Economist”, D. Colander și-a concentrat eforturile asupra teoriei complexității și a aplicării acesteia în politicile economice

de relații foarte complicate și dinamice pot genera modele comportamentale simple, pe când comportamentul haotic, în sensul haosului determinist, este rezultatul unui număr relativ mic de interacțiuni neliniare.

În centrul acestei viziuni se află convingerea că ordinea care caracterizează familiile, comunitățile, țările și sistemul global se bazează pe contradicții, ambiguități și incertitudini. Cu toate că această abordare a studiului securității este deosebit de interesantă, până în prezent nu a fost făcută publică o metodologie clară de analiză.

Într-adevăr, lumea este caracterizată de contradicții și incertitudini, însă scopul paradigmelor lineare existente nu este unul radical reduționist, ci doar pentru a simplifica complexitatea în vederea înțelegerii sale. Astfel, teoria complexității reprezintă o modalitate de investigare a dinamicii sistemelor nonlineare, ce nu este complementară metodelor lineare destinate măsurării unei lumi neregulate (de exemplu statistica).

Sistemele nonlineare au următoarele caracteristici:

- intrările (inputs) și ieșirile (outputs) nu sunt proporționale;
- întregul nu este egal din punct de vedere cantitativ cu suma părților sale și, din punct de vedere calitativ, nu este identificabil prin caracteristicile elementelor componente;
- înlănțuirea cauză-efect nu este evidentă;
- fenomenele din acest mediu nu sunt previzibile, dar, în interiorul granițelor proprii, se autoorganizează.

Întrucât în contexte de cercetare diferite, sistemele complexe sunt definite pe baza atributelor diferite, cele mai importante probleme legate de sistemele complexe sunt cele vizând dificultățile cu formalizarea modelelor și simularea acestora. Având în vedere că toate sistemele complexe au multe componente interconectate, știința rețelelor și teoria rețelelor sunt aspecte importante în studiul sistemelor complexe. Aceste studii caută să descopere în primul rând felul în care relațiile dintre părți dau naștere comportamentului colectiv al sistemului și felul în care sistemul interacționează și formează relații cu mediul său înconjurător. Însă un consens în privința unei singure definiții universale a sistemelor complexe încă nu există.

2. Globalizarea/glocalitatea - factori catalizatori în configurarea agendei de securitate

Tendențele mediului de securitate se manifestă în condițiile accentuării globalizării, „un proces deosebit de dinamic al creșterii interdependențelor dintre statele naționale, ca urmare a extinderii și adâncirii legăturilor

transnaționale în tot mai largi și mai variate sfere ale vieții economice, politice, militare, sociale și culturale”¹¹.

Thomas L. Friedman susținea, în anul 2007, că „în sistemul globalizării, veți găsi, deopotrivă, conflictul civilizațiilor și omogenizarea civilizațiilor, catastrofe ale mediului înconjurător și acțiuni uluitoare de salvare a acestuia, triumful capitalismului liber, al pieței libere și o împotrivire acerbă la adresa lor, perpetuarea statelor naționale și apariția unor actori nestatali cu o putere enormă”¹². Interdependența dintre țări a crescut și, prin urmare, conjunctura internațională determină tot mai mult conjunctura națională. Provocarea acestei ere a globalizării atât pentru țări, cât și pentru indivizi constă în a găsi un echilibru echitabil între conservarea spiritului de identitate și de comunitate, a sentimentului de „acasă” și respectarea regulilor pentru a putea supraviețui în sistemul globalizării.

Complexitatea mediului de securitate, rezultată ca efect al proceselor de globalizare, precum și al altor procese, cu accentuarea decalajelor economice și tehnologice, a generat și continuă să genereze noi riscuri și amenințări. În momentul de față asistăm la o amplificare și particularizare a unor vulnerabilități, riscuri și amenințări cu extindere globală care, pe termen mediu și lung, vor aduce atingere integrității, securității și bunăstării statelor sau grupurilor de state, alianțelor economice și politice regionale și vor supune la grele încercări și provocări însăși pacea mondială. Se prefigurează tot mai clar unele amenințări globale, cu efecte dintre cele mai neașteptate pe planul securității internaționale.

„Agenda strategică globală este marcată de tranziția spre o percepție mai largă a ceea ce înseamnă securitatea ca paradigmă a acțiunii statului: vorbim de securitate de mediu, alimentară, de securitatea piețelor financiare, de securizarea accesului la energie, domenii în care – aparent paradoxal – asistăm nu doar la o diversificare a riscurilor, ci și la recurența unor amenințări clasice care se manifestă ca element de potențare a acestor fenomene. Avem un melanj de riscuri clasice de securitate, care, însă, îmbracă, uneori, forme noi de manifestare și de riscuri noi, derivate din accentuarea unor crize și vulnerabilități atât regionale, cât și globale.”¹³

„Trăim într-un mediu interdependent în care toate evoluțiile globale au efecte în cascadă tot mai greu de anticipat, de înțeles. Ceea ce astăzi este perceput ca vulnerabilitate, mâine devine amenințare, ceea ce azi definim ca

¹¹ Ioan Bari, *Probleme globale contemporane*, Editura Economică, București, 2003

¹² Thomas L. Friedman, *Lexus și măslinul*, ediția a II-a revăzută, Editura Polirom, Iași, 2008

¹³ Interviu acordat de ambasadorul George Cristian Maior, directorul SRI, Agenției de știri „Agerpres” (București), 10.12.2008, realizator Dănuț Pușcașu

risc, mâine poate fi pe prima pagină a ziarelor ca fapt împlinit.”¹⁴

Vulnerabilitățile se asociază cu procesele economico-sociale în derulare, resursele materiale existente, condițiile de mediu, precum și cu multiplele ipostaze ale comportamentului actorilor statali și nonstatali. Globalizarea, fenomen plurivalent, controversat și contestat, aduce, pe lângă progresele din toate domeniile vieții socioeconomice, și posibilitatea de răspândire și resimțire a efectelor vulnerabilităților concentrate în diferite părți ale lumii. Prin procesele pe care le incumbă, generează tensiuni multiple care influențează nu întotdeauna pozitiv mediul internațional de securitate, integrarea și fragmentarea, internaționalizarea și localizarea, precum descentralizarea fiind doar câteva din situațiile care pot genera insecuritate.

Realitatea demonstrează că globalizarea este cea mai importantă și puternică forță în crearea unei noi matrice a securității internaționale, fiind asociată cu creșterea insecurității, în principal din cauza uneia dintre caracteristicile sale, anume creșterea interdependențelor. Evoluția acestui proces nu numai că a transformat caracteristicile riscurilor, pericolelor și amenințărilor deja existente, ci a creat unele noi, specifice unei lumi în care timpul și spațiul par a se contracta. Războiul, de exemplu, a evoluat de la definiția clasică (conflict armat deschis, adesea prelungit, ce implică violență organizată între națiuni, state sau facțiuni motivate politic), la interpretări care ilustrează noile caracteristici ale mediului de securitate influențat de globalizare, de terorism și de inovațiile tehnologice surprinzătoare. Este evident că s-a petrecut o modificare de substanță și în sursele războiului, de la expansiunea geopolitică și aspecte ideologice, la conflictele asupra resurselor și identităților.

Globalizarea insecurității este accentuată și de existența statelor eșuate (failed states). Sărăcia, lipsa stabilității economice și incapacitatea de a furniza bunăstare socială și securitate în acest tip de state pot crea condiții favorabile revoltelor și mișcărilor transnaționale de insurgență. Mai mult, statele eșuate pot găzdui grupări și activități teroriste și reprezintă, adesea, sursa crizelor de refugiați generate de extremismul religios și politic, degradarea mediului și acțiunile organizațiilor criminale.

Amenințările politice, în majoritatea lor, sunt îndreptate împotriva ordinii de drept dintr-un stat sau a statutului unui organism internațional și se pot realiza prin presiuni asupra organelor de decizie în favoarea

¹⁴ Interviu acordat de către ambasadorul George Cristian Maior, directorul SRI, Agenției de știri „Agerpres” (București), 10.12.2008, realizator Dănuț Pușcașu

unor anumite politici; răsturnarea guvernului dintr-un stat sau a organelor de conducere colectivă a unui organism internațional, distrugerea puterii politice, etc.

Amenințările economice rezidă într-o economie globală generată de interdependențele apărute între economiile statelor, în care piețele depind unele de altele, devin emergente și nu mai pot fi protejate în totalitate prin intervenția statelor naționale. Accentuarea procesului de globalizare a declanșat o explozie a producției internaționale și a tranzacțiilor financiare în cadrul pieței internaționale. Trebuie amintit că discriminările apărute în răspândirea prosperității au determinat fenomenul migraționist, sensul fiind inversat în situațiile în care sunt periclitate, amenințate resursele naturale, vitale, interne sau externe, ceea ce determină ca țările industrializate să intervină asupra economiilor țărilor din Lumea a doua sau a treia.

Problema resurselor și a competiției pentru resurse reprezintă un alt aspect important al globalizării insecurității. Interdependențele dintre resurse, pe de o parte, și dezvoltare, prosperitate și putere, pe de altă parte, au modelat decisiv evoluția politică a lumii. Cea mai puternică motivație pentru război este achiziția, accesul ori controlul resurselor critice. Pe măsură ce populația planetei continuă să sporească, va crește și consumul de resurse vitale, generând sărăcie, inegalitate și violențe intra- și interstatale. Raritatea resurselor precum apa și hrana pot produce disfuncționalități la nivelul întregii comunități internaționale. Lipsa resurselor energetice, în special a petrolului și gazelor naturale, reprezintă o preocupare majoră a multor state, întrucât consumul în creștere, corelat cu rezervele în scădere, va conduce la o reformulare dramatică a intereselor strategice în lume.

Problemele ecologice sunt și acestea strâns legate de globalizarea insecurității. Problema deteriorării mediului înconjurător este mai recentă și reflectă faptul că densitatea crescândă a ocupării planetei de către oameni a început să distorbe grav activitatea naturală a ecosferei, deoarece piața este forța principală care dirijează activitatea umană, acțiunile desfășurate în cadrul acesteia continuând a fi o parte a problemei mediului înconjurător. Amenințarea constă în poluarea externă (prin noxe eliberate în atmosferă, utilizarea îngrășămintelor, prezența unor reziduuri de metale grele și deversări de hidrocarburi) sau prin asalturile directe asupra unor părți ale ecosferei (tăierea copacilor, mineritul, funcționarea fermelor, pescuitul), care rezultă din activitatea economică și care va determina, până la urmă, și, probabil,

destul de curând un dezastru ecologic major, care va degrada semnificativ condițiile de existență a oamenilor pe planetă.

Diminuarea diversității speciilor de plante poate conduce la mărirea simțitoare a nivelului radiațiilor solare ce ajung pe suprafața planetei, în timp ce efectul de seră al emisiilor de dioxid de carbon și al altor gaze de către societățile industriale poate avea drept consecințe schimbarea temperaturii globale.

Tendința actuală de deteriorare a mediului, cel puțin în țările industrializate, constituie o agresiune împotriva sistemelor ecologice, ce distruge capacitatea ecosistemului de a menține existența umană. Schimbările semnificative ale climei afectează toate aspectele activității umane, cu consecințe asupra bunăstării economice și sociale a statelor. Chiar dacă dezastrele ecologice și schimbarea climei au impact asupra mediului de securitate, acest efect nu este distribuit în mod egal între state, gravitatea unui astfel de eveniment și capacitatea de a-i face față diferă de la o țară la alta, ceea ce va provoca pagube economice și sociale diferite, de la un caz la altul. O astfel de situație poate conduce și la exacerbară tensiunilor existente între state, de exemplu, resursele insuficiente de apă reprezintă o vulnerabilitate a statelor din Africa Sahariană, Orientul Apropiat și Mijlociu și Asia Centrală.

Riscurile și amenințările de natură ecologică pot avea consecințe majore asupra situației politice, economice și sociale, printre care cele mai importante sunt: migrația masivă a populației, stagnarea sau reducerea creșterii economice, eventuale proteste, scăderea nivelului de trai, discreditarea guvernării etc.

Problemele populației – expansiunea demografică (cu urmări economice, șocuri politice și militare) ce se intersectează cu îmbătrânirea și reducerea populației, coroborate cu accentuarea sărăciei, alimentează valuri de emigranți ce amenință zonele mai stabile din punct de vedere economic și politic. Pe de altă parte, există legături directe între expansiunea demografică, exploatarea excesivă a terenurilor și degradarea solurilor, defrișarea pădurilor, conflictele economice și etnoculturale, etc. Tendința de creștere ritmică a populației se manifestă cu pregnanță în China și India.

Bolile, sărăcia extremă, degradarea educației, coroborate cu depopularea unor teritorii întinse și foarte bogate în resurse, plasate în vecinătatea unor state în expansiune demografică, vor continua să stimuleze instabilitățile locale și regionale, politico-militare.

Lumea provocărilor actuale este, cu certitudine, un mediu al interconectărilor și al interdependențelor în care reconstrucția trebuie făcută

și după criterii morale și unde trebuie implicate toate statele, fapt ce impune mai multă solidaritate socială, toleranță etnico-religioasă, dialog politic, căutarea consensului în luarea marilor decizii și abordarea neconflictuală a diferențelor existente sau care apar¹⁵.

Având în vedere că mediul de securitate global evoluează neuniform, contextul actual fiind caracterizat de factorul neprevăzut, se poate spune că resursele naturale, mediul înconjurător și economia globală reprezintă elementele care vor modela omenirea în următorii ani.

În noul secol, provocările globalizării se referă la conservarea avantajelor, iar, în cazul dezavantajelor, țările trebuie să învețe să dezvolte multiple filtre pentru a preveni ștergerea propriei identități prin efectul omogenizator al capitalismului global. Datorită forței și vitezei globalizării, acele țări care nu sunt suficient de puternice pentru a proceda astfel vor fi asimilate, chiar și cu riscul pierderii identității naționale, într-un mod subtil și lent.

În opinia lui *Friedman*, „glocalizarea” reprezintă abilitatea de a asimila influențele aducând un plus de valoare, dar, în același timp, de a ține piept celor care îi sunt realmente străine, de a separa aspectele care sunt, într-adevăr, diferite. Glocalismul singur nu este considerat suficient pentru a proteja culturile indigene de globalizare, prin urmare, este nevoie de crearea unor filtre și mai puternice.

Un glocalism sănătos este întotdeauna un proces de încercare și eroare, dar este din ce în ce mai necesar. Astfel, într-o lume din care au fost înlăturate și vor mai fi înlăturate multe ziduri de protecție, garduri și tranșee, „culturile care se pricep la glocalizare au un real avantaj, iar cele care nu se pricep vor trebui să învețe acest lucru”¹⁶. Globalizarea reprezintă un real pericol pentru culturile care nu sunt, în mod evident, bune glocalizatoare.

În consecință, conceptul de „glocalitate” are menirea de a depăși opoziția binară dintre „global” și „local” și de a oferi o reprezentare lingvistică exactă a îmbinării acestor doi termeni în viața reală.

Astfel, la nivel conceptual, noțiunea de „glocalitate” prezintă un context, unde, într-un mod permanent, „mari și mici jocuri” sunt jucate constant, în calitatea lor de componente ale unui concurs sau ale unei competiții, la toate nivelele în spațiul mondial. Această glocalitate reflectă

¹⁵ Gabriel Oprea, Constantin Onișor, Radu Timofte, *România – integritate și securitate*, Editura Balcanii și Europa, București, 2005

¹⁶ Thomas L. Friedman, *Lexus și măslinul*, ediția a II-a revăzută, Editura Polirom, Iași, 2008

un anumit grad de omogenitate între macro și microafacerile actorilor din interiorul statelor și dintre state, implicând deseori și actori nonstatali, fie virtuali, fie din imediata sau îndepărtata vecinătate. Procesele din ce în ce mai interconectate dintre societăți fac ca evenimentele dintr-o parte a lumii să aibă un impact și mai mare asupra popoarelor și societăților din alt colț al lumii. Din această perspectivă, lumea pare a fi văzută ca un singur loc (un exemplu metaforic fiind: „dacă cineva strănută la New York, altcineva din Beijing sau Canberra face gripă).

A fi „glocal” înseamnă combinarea elementelor locale și mondiale în cadrul activităților umane. Globalul și localul se interpenetrează mai degrabă decât să-și mențină un caracter distinct autonom. Acest concept poate fi aplicat tuturor certitudinilor sau incertitudinilor prezente și viitoare, la toate nivelurile ordinii mondiale, în termenii securității tradiționale și nontradiționale. Recentele evenimente legate de activitățile teroriste, consecințele schimbărilor climatice, diminuarea resurselor în general și a celor energetice în special, amenințările pandemice și chiar efectele crizei economice mondială au demonstrat că societățile sunt vulnerabile în fața vicisitudinilor forțelor globale, care operează, de cele mai multe ori, dincolo de controlul lor, favorizând apariția a numeroase provocări.

3. Răspunsuri ale politicii de securitate la adresa provocărilor de mediu la nivel global

Pentru ca o comunitate sau o multitudine de comunități să fie într-adevăr viabile și durabile, trebuie să adopte o abordare care să ia în considerare resursele economice, ale mediului înconjurător precum și cele culturale nu numai pe termen scurt, ci și pe termen lung. Resursele mediului înconjurător și securitatea acestuia reprezintă o problemă majoră și, în același timp, o componentă de bază a schimbărilor produse de globalizare.

Astăzi, succesele, dar și problemele noastre izvorăsc din evoluția impresionantă a economiei mondiale în ultimul secol. Cererile globale ale umanității au depășit puterea de regenerare a resurselor pământului.

Astăzi, cererile mondiale privind sistemele naturale depășesc cu peste 25% capacitatea de sustenabilitate a acestora. Mediul înconjurător descrie cel mai bine gradul de civilizație a societății în care trăim, în civilizația noastră modernă, supertehnologizată este mult mai ușor de uitat că economia, motorul înșuși al existenței noastre, depinde, în integralitatea sa, de sistemele și resursele naturale ale Pământului. Fiecare dintre noi depinde de produsele

și serviciile pe care le oferă ecosistemele planetei, de la păduri până la bazine hidrografice, de la recifuri de corali până la pășuni.

Și, pe măsură ce resursele naturale ale pământului, la nivel local, sunt epuizate, declinul posibilităților economice duce la o migrație accentuată a refugiaților pe considerente de mediu.

Intrăm într-o eră nouă, o perioadă climatică rapidă și, de multe ori, imposibil de prevăzut. Schimbarea este noua regulă climatică. Astăzi nu numai că știm că pământul se încălzește, dar putem începe să vedem unele dintre efectele temperaturilor mai ridicate.

Oamenii de știință au concluzionat că „ridicarea temperaturii datorate încălzirii globale va face din ce în ce mai dificilă hrănirea populației, din exploatarea pământului”.

Deficitul global de apă este rezultatul triplării cererii în ultima jumătate a secolului trecut. Conexiunea dintre apă și alimente este una puternică, 70% din volumul total de apă utilizat se folosește pentru irigații, 20% - în industrie, iar 10% - în scopuri casnice. Din cauza cererii de apă în creștere pentru toate cele trei categorii, competiția dintre sectoare este din ce în ce mai intensă, iar agricultura pierde aproape de fiecare dată. Alocarea apei între interese concurente în și între societăți este o parte a unei noi apărute politici determinate de penuria resurselor.

Creșterea anuală a nivelului atmosferic de CO², una din cele mai previzibile tendințe ale mediului de pe glob este rezultatul eliberării anuale în atmosferă a 1,5 miliarde tone de carbon, rezultate din arderea combustibililor fosili și a 1,5 miliarde tone ca efect al despăduririlor. ÎPe măsură ce se acumulează CO² în atmosferă, cresc și temperaturile.

Pe o scală mai mare, topirea celor două mari calote glaciare – Antarctica și Groenlanda – ar putea ridica nivelul mării enorm de mult (topirea calotei Groelandei ar putea crește nivelul mării cu 7 metri), dar și o topire parțială a acestor calote ar avea efecte dramatice privind creșterea nivelului mării.

Presiunile asupra pădurilor continuă să crească. Dintre cele 3,5 miliarde metri cubi de lemn colectat, la nivel mondial, în 2005, jumătate a fost folosit drept combustibil (în țările în curs de dezvoltare aproape trei sferturi din totalul lemnului exploatat este utilizat pe post de combustibil).

Creșterea populației în decursul secolului al XX-lea a forțat agricultura să se extindă în multe țări pe terenuri extrem de vulnerabile, situație care a condus la degradarea solului (aparitia așa numitelor „vâi de praf”) și care la rândul lor determină formarea furtunilor de praf.

Degradarea terenurilor din cauza pășunatului excesiv are un impact

major sub forma diminuării producției de produse animale.

Toate tipurile de specii sunt amenințate de distrugerea habitatelor. Alterarea habitatelor prin creșterea temperaturilor, poluarea chimică sau introducerea speciilor exotice poate decima atât speciile de animale, cât și cele de plante.

Deoarece piața este forța principală care dirijează activitatea umană, acțiunea ei continuă devine o parte a problemei referitoare la protecția mediului înconjurător. Poluarea rezultată din activitatea economică prin asalturile directe asupra unor părți ale ecosferei creează condițiile unui potențial dezastru ecologic major, cu consecințe grave asupra existenței umane: diminuarea diversității speciilor (care poate determina ecosistemele să fie mai vulnerabile sau chiar să intre în colaps), subțierea stratului de ozon poate face să crească simțitor nivelul radiațiilor solare, efectul de seră datorită creșterii concentrațiilor de CO² precum și a emisiilor și altor gaze cu același efect de către societățile industriale poate duce la schimbarea temperaturii globale.

Este necesar, în aceste condiții, să includem consecințele asupra mediului în calculele de cost ale pieței, operațiune dificilă în condițiile unei piețe descentralizate și competitive. Marile incertitudini legate de vulnerabilitatea mediului îngreunează și acțiunea politică. La fel și acțiunea egoistă a statelor care încearcă să-și îmbunătățească poziția pe piață.

Amplificarea problemelor de mediu poate conduce la apariția unor conflicte determinate de cantitatea de resurse vitale și distribuția acestora. În legătură cu aceasta se pot intui următoarele forțe și tendințe dimpreună luate ca amenințări și riscuri:

- ✓ deteriorarea mediului înconjurător ca urmare a emisiilor continue de la obiectivele industriale cu un înalt grad de poluare precum și prin deversarea sau depozitarea necorespunzătoare a deșeurilor industriale și menajere;
- ✓ degradarea echilibrului ecologic ca urmare a poluării apei, aerului și solului, exploatării necorespunzătoare a resurselor biologice, precum și producerii de accidente tehnologice sau sabotaje la obiectivele economice;
- ✓ poluarea transfrontieră ca urmare a unor accidente industriale;
- ✓ poluarea unor cursuri de apă;
- ✓ producerea de incendii catastrofale care se propagă și dincolo de frontierele naționale;
- ✓ provocarea unor sabotaje sau acte teroriste care urmăresc degradarea mediului (distrugerea de baraje, infestarea unor cursuri de apă);
- ✓ importul de deșeuri toxice.

La nivel global solul, apa, aerul sunt alterate, datorită urbanizării

galopante, despăduririlor, poluării mărilor și fluviilor, încălzirii climei, subțierii stratului de ozon, și ploilor acide, toate punând în pericol viitorul umanității. Acțiunile ostile ecologice ca o formă de destabilizare a unui stat au fost sesizate recent, cu toate că, de-a lungul istoriei, acestea s-au materializat din perioada apariției industriei poluante și a goanei după profit.

Odată cu efectele pozitive ale globalizării, se manifestă însă și puternice forțe care acționează în sensul fragmentării sociale, accentuării nivelului critic al vulnerabilităților entităților statale, creând premisele necesare manifestării violenței și conflictelor. Atunci când se manifestă, crizele economice au un efect de destabilizare globală, toate aceste implicații ale globalizării având puternice conotații în domeniul securității naționale și internaționale.

Globalizarea facilitează dezvoltarea și răspândirea, la nivel planetar, a unor efecte negative, chiar perfide, din cauza caracterului lor insidios. Aceste consecințe se întrepătrund și se corelează reciproc, efectul lor cumulat asupra stabilității și securității internaționale fiind mult mai pregnant decât simpla sumă a componentelor lor.

O mare varietate de amenințări la adresa securității se regăsesc, în prezent, la nivel global și au devenit mult mai periculoase ca urmare a răspândirii cunoștințelor tehnologice, a accesului mai rapid la ultimele cuceriri științifice și tehnice, cât și a deplasării mai rapide și mai puțin controlabile a populației.

Aceste evoluții, combinate cu extinderea interacțiunilor economice, contribuie la acutizarea problemelor și resentimentelor care stau la baza amenințărilor la adresa securității. În mod paradoxal, astfel de aspecte ale globalizării oferă noi oportunități de stimulare a creșterii economice, de promovare și răspândire a democrației în întreaga lume, reducând violența unora dintre amenințările actuale.

Importanța globalizării pentru securitate constă în faptul că, în timp ce securitatea devine internațională, legătura dintre economie și securitate a devenit tot mai națională, forțele globalizării și agenda tot mai lărgită a securității conducând la creșterea interconectării regiunilor, la o amplificare a competiției și a agregării, la o schimbare de stil în intervențiile militare, la alianțe complexe și la aranjamente de securitate. În pofida acestor factori, creșterea și percepția insecurității continuă.

Încă persistă destule confuzii în definirea securității, dar un lucru este clar și anume faptul că securitatea nu înseamnă doar protecția fizică a actorului de referință, ci implică și protecția economică, energetică, politică sau culturală a valorilor sau intereselor acestuia.

De aceea, formularea unei politici de securitate realiste în contextul globalizării trebuie să înceapă prin stabilirea unei definiții operaționale a securității, a unui set clar de criterii pentru evaluarea acestei politici, precum și luarea în considerare a tuturor efectelor procesului de globalizare. Modelul trebuie să cuprindă probleme ca sărăcia, migrația, traficul de armament, droguri și persoane, riscurile de mediu, amenințările economice sau politice, epuizarea resurselor energetice, creșterea demografică și nerespectarea drepturilor omului, crima organizată, terorismul și, nu în ultimul rând, conflictele armate. Securitatea fiind un concept mult mai complex decât apărarea granițelor prin mijloace militare, este necesar un cadru conceptual, o metodologie sistemică de evaluare a mediului de securitate sub impactul globalizării, de identificare a amenințărilor reale și a intereselor din acest context, strategiile de securitate propunându-și să protejeze diferite entități: indivizi, state, regiuni sau sistemul internațional. Într-o democrație, elita politică, deținătoarea puterii prin delegare din partea poporului, este cea care propune viziunea strategică.

Formularea viziunii strategice este o etapă de bază a politicii de securitate națională. În comunitatea euroatlantică însă se vorbește de seturi de strategii naționale organizate la fiecare nivel strategic. În concepția lui *Arthur F. Lykke*¹⁷, strategia de securitate națională „este o ecuație de gradul trei bazată pe tot atâția piloni: obiective, concepte și resurse strategice”. Strategia de securitate națională se va construi în jurul valorilor și a intereselor naționale, iar, dacă acest aspect este analizat în contextul realităților globale, se constată, ca o caracteristică generală, raportarea lor la conceptul globalizării. Astfel, din ce în ce mai mult, strategia își lărgeste sfera de acțiune, cuprinzând domenii dintre cele mai variate, utilizându-se deja ca termeni consacrați: strategia de securitate, strategia energetică, strategia de dezvoltare durabilă.

Edificatoare în această direcție poate fi amintită crearea unor strategii de securitate europene sau euroatlantice pornind de la interesul europenilor, și anume acela de a construi un continent puternic și unitar sau interesul țărilor care fac parte din NATO de a genera acel mediu de securitate favorabil creării condițiilor necesare desfășurării unei vieți liniștite și prospere care să țină sub control crizele și amenințările și să reducă la maximum vulnerabilitățile și riscurile posibile ale societății în acest prim deceniu al secolului al XXI-lea.

Construirea unei noi arhitecturi de securitate la baza căreia se află

¹⁷ Colonel în retragere și profesor la Colegiul de Război al SUA

încrederea și cooperarea internațională, democrația și economia performantă, asigurarea și respectarea drepturilor omului, concomitent cu promovarea și afirmarea valorilor naționale, nu este un proces utopic aflat în sfera virtualului, ci se dovedește a fi unul perfect realizabil, dar care solicită aranjamente și demersuri politice specifice, într-o anumită perioadă, precum și angajarea unor importante resurse economice și financiare, pe o durată de timp mult mai lungă decât se preconiza inițial.

Globalizarea securității este o consecință firească a creșterii conexiunilor sociale, alternativa fiind o dezordine socială, generalizată, în care nu se mai acceptă nimic ca fiind legal sau moral. Aceasta favorizează nu numai competiția pentru putere, ci și lupta pentru resurse, indiferent care sunt acestea, și pentru piețele de desfacere, iar apariția actorilor nonstatali și creșterea influenței lor în acest mediu este o realitate tot mai evidentă.

Una din condițiile reușitei globalizării o reprezintă globalizarea securității, care presupune un „*răspuns global*” nu numai la riscuri și amenințări, ci și la cerințele de gestionare a acestora, de monitorizare și reducere a vulnerabilităților. Această reacție globală include soluționarea situațiilor care pun în pericol securitatea oricărui stat, cu participarea tuturor forțelor de care este nevoie și unde este nevoie. Nimic nu mai corespunde unor șabloane de intervenție, la aceasta pot participa structurile modulare de forțe, structurile comune, structurile integrate, forțele de reacție rapidă, forțele speciale, forțele nucleare strategice, structurile de răspuns la crize, etc. Ele pot fi dintr-un stat, dintr-o alianță, dintr-o coalitie sau, pur și simplu, dintr-o reuniune de state cu aceleași interese care impun folosirea acelorași concepte.

Date fiind caracteristicile acestui mediu de securitate, revin în actualitate strategiile preventive credibile, care necesită noi standarde de securitate, în cadrul unor sisteme de securitate capabile să furnizeze avertismente timpurii și să dispună de capacități și disponibilități ridicate la nivel național și internațional.

O modalitate de a răspunde prompt împotriva noilor amenințări ce se manifestă pe fondul globalizării este concentrarea pe realizarea unor mecanisme funcționale de securitate națională și internațională. Un alt posibil răspuns îl poate constitui analiza problemelor de importanță globală și regională în comparație cu evenimentele din regiunea considerată obiect de studiu și din arealele adiacente.

Globalizarea pericolelor și amenințărilor și sporirea caracterului simetric al acestora au determinat statele să-și reevalueze strategia de securitate națională. Este nevoie ca o asemenea strategie de securitate, creată în contextul procesului de globalizare, să fie configurată astfel încât

să protejeze interesele statelor și să promoveze valorile general umane pe care acestea le-au îmbrățișat. În același timp, strategia trebuie să urmărească și promovarea unor valori globale, concomitent cu dezvoltarea unor sisteme, instituții și norme globale viabile. Întrucât conceptul de securitate este structurat pe câteva dimensiuni clasice – economică, politică, militară, socială și de mediu – este necesar ca viziunea globală a strategiilor de securitate națională să ia în considerare riscurile la adresa securității naționale determinate de globalizare pe toate cele cinci dimensiuni.

În acest context, identificarea și implementarea unor politici în vederea contracarării, la nivel național, a insecurității globalizate devin tot mai dificile. Adaptarea țărilor la noile condiții ale mediului de securitate depinde, în ultimă instanță, de puterea, voința de asumare a responsabilității și flexibilității, transparența instituțiilor naționale și internaționale din care fac parte, dar și de cultura organizațională și capacitatea liderilor de a adapta atât instituțiile, cât și cultura pentru o nouă eră.

Sarcina de a cunoaște sursele generatoare de insecuritate și instabilitate în scopul protejării proceselor care susțin funcționalitatea statelor democratice revine serviciilor de informații. Nevoia de anticipare operativă a tipurilor de riscuri existente sau prognozabile, pentru a asigura funcția esențială de avertizare timpurie, impune dezvoltarea unor programe de eficientizare a activității serviciilor de informații, altfel spus responsabilitatea fundamentală a serviciilor de informații este de a identifica corect și din timp amenințările interne și externe la adresa securității, astfel încât acestea să fie soluționate fără a cauza pagube și pierderi umane sau materiale.

Cunoașterea riscurilor și amenințărilor în actualul context presupune nu doar analiza fenomenelor, ci și anticiparea evoluțiilor cu impact asupra securității naționale. În acest context se remarcă o serie de vulnerabilități importante care ne afectează securitatea – în zona economică, a infrastructurii, în domeniul energetic, al protecției mediului și securității alimentare, pentru a nu enumera decât câteva – peste care se suprapune accentuarea unor fenomene cu risc important, generate de extinderea terorismului, a rețelelor de trafic și crimă organizată, dar și persistența unor rivalități statale.

Conjugarea interesului național cu necesitatea socială într-un mediu de securitate complex și imprevizibil, cum este cel pe care-l trăim, oferă posibilitatea cunoașterii, de către cetățeni, a rațiunii sociale a serviciilor de informații, precum și a importanței misiunilor pe care le primesc acestea în vreme de pace, criză sau război.

Cultura de securitate constituie indicatorul capacității decidenților politici de a cunoaște, preveni și contracara disfuncțiile, vulnerabilitățile, riscurile, amenințările, stările de pericol și posibilele agresiuni la adresa

organizărilor sociale și a entităților sociopolitice. Aceasta oferă societății civile reperele necesare implicării active în formularea unor politici și strategii de securitate.

Lărgirea spectrului de riscuri neconvenționale, cu caracter transnațional, diversificarea tipologiei crizelor și a conflictelor generează provocări multiple care necesită reacții multidirecționale, bazate pe mobilitate, oportunitate, diversitate, coerență și complementaritate.

În acest sens, futurologul *Alvin Toffler*¹⁸ sublinia: „dintre toate instituțiile de securitate națională, niciuna nu cunoaște o nevoie mai profundă de restructurare și de reconceptualizare decât acelea de informații (...). Pe măsură ce prinde contur noua formă de război – cel al informației – activitatea informativă fie își va asuma o formă proprie, reflectând noul rol al informației și cunoașterii în societate, fie va deveni costisitoare, irelevantă sau primejdios de derutantă”.

Datorită caracterului global și interconectat al principalelor riscuri și amenințări, dimensiunea transnațională și transdisciplinară a acestora, precum și asimetria și potențialul acestora de a genera schimbări abrupte și chiar catastrofice, afectează securitatea oricărei națiuni. Amenințările cu caracter global generează, de cele mai multe ori, efecte de intensități diferite în plan local, ceea ce se repercutează negativ asupra disponibilității de a le trata sistemic și, în consecință, asupra eficienței soluțiilor adoptate.

Ca atare, gestionarea și contracararea acestor riscuri și amenințări necesită:

⇒ o abordare sistemică și transnațională, având în vedere caracterul global și interconectat al acestora;

⇒ evaluarea permanentă a modului de gândire și acțiune, care să asigure identificarea celor mai potrivite soluții la problemele noi, cu caracter asimetric;

⇒ eforturi susținute pentru adaptarea instituțiilor cu atribuții în domeniul securității la schimbările survenite.

¹⁸ Alvin Toffler (născut la data de 03.10.1928) este scriitor, sociolog și futurolog american, fiind primul, alături de soția sa, care a avertizat asupra consecințelor schimbării de paradigmă, asociată erei informatizării, în toate domeniile vieții umane.

Bibliografie

1. Barry Buzan, *Popoarele, statele și teama*, Chișinău, Editura Cartier, 2000, ediția a doua, pag. 26 – 36, 105 – 115, 120 – 148;
2. David Held, *Transformări globale. Politică, economie și cultură*, Iași, Editura Polirom, 2004, pag. 34 – 53;
3. Joseph E. Stiglitz, *Mecanismele globalizării*, Iași, Editura Polirom, 2004, pag. 19 – 36, 61 – 62, 147 – 162;
4. Thomas L. Friedman, *Lexus și măslinul*, Iași, Editura Polirom, 2004, ediția a II-a revăzută, pag. 48 – 61, 244 – 266, 267 – 295;
5. Coord. George Cristian Maior, *Un Război al Minții. Intelligence, servicii de informații și cunoaștere strategică în secolul XXI*, București, Editura RAO, 2010, pag. 21 – 60;
6. Jon Barnett, *The meaning of environmental security: ecological politics and policy in the new security era*, London, Zed Books, 2001, pag. 12 – 49, 108 – 121, 139 – 156;
7. Simon Dalby, *Environmental security*, USA, University of Minnesota Press, 2002, pag. XIX – XXVI, 21 – 40, 143 – 162;
8. Kurt M. Campbell, *Climate Cataclysm. The foreign policy and national security implications of climate change*, USA, Brookings Institution Press, 2008, pag. 1 – 25, 213 – 224;
9. Phillip F. Cramer, *Rethinking environmental protection*, USA, Lexington Books, 2000, pag. 1 – 20, 183 – 205, 207 – 231;
10. Narottam Gaan, *Environmental security: Concept and dimensions*, India, Kalpaz Publication, 2004, pag. 51 – 112, 171 – 226;
11. Edit. Hans Gunter Brauch, *Hexagon series on human and environmental security and peace*, volume 3, Springer, 2008, Germany; pag. 27 – 44;
12. Stephen Stec, Besnik Baraj, *Energy and environmental challenges to security*, NATO, Springer, 2007, pag. 33 – 56;